

Giglidras, vinatscha e puma-culaischen – coclas selvadias en cuschina

■ Temp d'atun, temp da racolta. Sper ina ritga schelta da fritgs e coclas en iert, vi da pumera esin la prada datti er las coclas selvadias – main enconuscentas, ma betg main preziasas e savururas. En la publicaziun bilin-gua «Wilde Weiberküche – Las sel-vadias cuschinan» (1994) ed en ulte-riurs texts preschenta Gisula Tschar-ner las atgnadads da questas coclas e dat tips e trics co cleger ed elavu-rar ellas. En pli cuntegna il cudesch in bel dumber da recepts, da l'«avantpast da l'alp d'atun» a l'«eli-xier da parmuglias». Ma dain il pled a la «rimnadra selvadia»... Coclas selvadias na ston betg adina esser medischina, ellas dastgan er ina giada charsinar la bucca cun lur gust savurus. Ils lieus nua ch'ins chatta las coclas èn guauds ed urs da guaud, saivs vivas, chavorgias, ri-vas natira-las, costas e bovas crap-pusas, pastgiras ed auters maghers. Mint'onn madira e smarschescha ina massa coclas da tuttas sorts. Nus das-tgain pia racoltar cun buna consciencia en quest «iert per tuts». Blers na ristgan betg da far quai, perquai ch'els crajan ch'ils fritgs sajan tissientads. Segir, er jau lasch star ina planta, sch'jau na la conusch strusch u be cun 99 % segi-tad. Sche l'instinct di però: «100 % cler», lur va, ta derscha en l'abundanza da colurs e furmas e scuvra las odurs multifarás.

gauuds ed urs da guaud, saivs vivas, chavorgias, ri-vas natira-las, costas e bovas crap-pusas, pastgiras ed auters maghers. Mint'onn madira e smarschescha ina massa coclas da tuttas sorts. Nus das-tgain pia racoltar cun buna consciencia en quest «iert per tuts». Blers na ristgan betg da far quai, perquai ch'els crajan ch'ils fritgs sajan tissientads. Segir, er jau lasch star ina planta, sch'jau na la conusch strusch u be cun 99 % segi-tad. Sche l'instinct di però: «100 % cler», lur va, ta derscha en l'abundanza da colurs e furmas e scuvra las odurs multifarás.

Tips pratics

Berg duvrar guaffens e maschinias per cleger. L'instrument il pli sensibel è anc adina il maun uman. Cun el schane-gian ins meglier la roma e l'entira plan-ta. In cussegli impurtant per prender giu coclas da las chaglias fitg spinusas: cleger a fin senza paua, sch'i va bain. Ils pizs dals gnevr's «sa retiran» pervia dals impuls permanentes durant ch'ils mauns vegnan sgrattads e piztgads.

Las bleras coclas selvadias èn pli aschas e pli diras che las coclas d'iert. Probabel vegn ins perquai a duvrar ellas per far suc. La metoda da pressar cum-provada è da laschar buglir las coclas en aqua che na las cuvra betg dal tut. Sil-suenter vegn la broda laschada pusar fin ch'ella è tievia e pronta da vegnir pressada. I dat oz diversas strucruras modernas, daspera sa cumpresa vina-vant la metoda tradiziunala da pressar a maun tras il satg da glin. La taila dal satg lascha passar blera pulpa, betg mo il suc cler da las coclas – e quai è la fi-nala la meglia substansa. Suenter vegn il suc stgaudà cun agiuntar in quantum pli u main grond da zutger (u even-tualmain da birnel ni da mel d'avieuls), tut segund il product final giavischà: schel u suc.

Giglidras

Ellas èn sconuschidas e sbittadas, ques-tas coclas alpinas cun il gust levamain amar. Nus na las enconuschain strusch en autre moda da preparaziun che sco supplement tar selvaschina. Las gigli-dras reducidas a la romantica da chas-tcha e là er be sco garnitura, smatga-

Giglidras, spina da grava, suvi nair, vinatscha, parmuglia e puma-culaischen.

FOTOS PIXELO

das, spogliadas da lur originalitat... Tgi ha già sagià ina giglidra cleghida directamain da la terra cuverta cun mistgel? Ella gusta dultscha, fina, in zic fa-rinusa e levamain amara; precis sco il susegl d'atun. E quest aroma sin maisa, en bucca – in eveniment sensual ch'ans lascha pertschaiver la cuntradizion misteriosa da questa stagiu.

Madirezza: settember – october. Ins las chatta sin terratsch da guaud cuvert cun mistgel, sin pastgiras alpinas en cu-minanza cun izuns ed erica, fin ca. 2000 m.

Spina da grava

Sablunusa è la surfatscha da las coclas oranschas, sablunus er il terratsch, sin il qual ellas creschan: en guauds da riva e sin spundas sitgas da sablun, però strusch sin costas vers nord; en pli en cuintradas fluvialas che midan adina la furma. Ils guauds da spina da grava èn spess-spinus e romantics. Cleger è stentus: las coclas creschan amez las spinas lungas e betg oradim. Il per-tschiert dal vitamin C ch'è fitg aut para da guntgir l'access uman. Ma tuttina, la spina da grava è la regina da la fritga selvadia! Tard la stad, cur ch'ins vesa glischar oransch cler tranter flum, guaud e tschiel, lura è la quaida per il fritg pli gronda che la tema da las spinas.

Ins chatta la spina da grava fin sin 1200 m. Sin quest'autezza vegni settember fin ch'ella è madira. Adatg: prender vestgadira veglia, flatgs da spina da grava na svaneschan mai dal tut. Per far schel stgir (en moda grischna) laschan ins coier il suc pressà durant 2 uras en ina gronda padella averta. Silsuenter agiuntar 750 g zutger sin 1 l suc cotg e puspè coier durant 1 ura. Laschar star in di e lura coier vinavant 1 u 2 uras, truschar da temp en temp. Cur ch'il schel dagutta da la palutta sco mel d'avieuls, al pon ins svidar en magiels. Per far schel cler stgaudar 1 l suc pressà cun 900 g zutger e laschar coier 15 min. Ubain anc meglier: avant che pressar la tuergia coier ella cun 4–5 mails malmadirs; quai dat in aroma frestg e fritgus.

Per far schel coier 1 l suc pressà cun 1 kg zutger durant 10 min. ed al emplenir en magiels. Spina da grava cun-tegna avunda substansa da schelilitgar, ed il vitamin C vegn conservà. Suc (sirup) far tuttina sco il schel, be cun in zic pli pauc zutger.

Suvi cotschen

El èbler main derasà en Svizra ch'il suvi

nair, cumbain ch'il num mussa la stre-tga parentella. E savurar savura il suvi cotschen propi da selvadi, il gust mi-sterius na sa lascha strusch descriver. Sco autras plantas da fritgs nuncultiva-das, mo anc bler dapli, preferescha il suvi cotschen gist ils lieus nua ch'ins na quinta betg pli da scuvrir insatge dretg: crappa, chavorgias senza humus e cu-ntradas da gondas e bovas. Plinavant cresch'el en guauds umids e betg me-mia stgirs da la Bassa. Il suvi cotschen è ina da las plantas da pionier classicas per replantaziuns da guaud. Adatg nua ch'ins passa, sch'ins clegia coclas da suvi sin spundas taissas! Las pli bellas coclas porta exact quella planta che sa tegna vi da crappa lucca.

Da questa sort da suvi dovr'ins mo il suc, perquai ch'ils cocs cunegnan l'acid blau fitg tissientà. Adatg perquai cun mangiar coclas crivas. Il meglier è da smatgar mintgamai in'umbella entira cun la lieunga cunter il tschiel da la bucca e tragutter alura be il suc; tut l'auter pon ins spidar or. Per l'aroma vala questa ceremonia la paina.

Madirezza: fanadur – avust; en ils culms vegni settember. Suvi cotschen madira fin al cunfin dal guaud.

Per far schel stgir (en moda grischna) laschan ins coier il suc pressà durant 2 uras en ina gronda padella averta. Silsuenter agiuntar 750 g zutger sin 1 l suc cotg e puspè coier durant 1 ura. Laschar star in di e lura coier vinavant 1 u 2 uras, truschar da temp en temp. Cur ch'il schel dagutta da la palutta sco mel d'avieuls, al pon ins svidar en magiels. Per far schel cler stgaudar 1 l suc pressà cun 900 g zutger e laschar coier 15 min. Ubain anc meglier: avant che pressar la tuergia coier ella cun 4–5 mails malmadirs; quai dat in aroma frestg e fritgus.

Suvi nair

Segir enconuschan tuts las chaglias cun las immensas umbellas da coclas nairas tragischantas che pendan l'atun vi dals monis cotschens. La chaglia chatta ins savens là nua ch'i deva insacura cultura umana, sper clavads vegls per exempl. Ma er als urs dals guauds ed en las saivs vivas crescha il suvi nair en massas, sco zerclim. Ed er il niz da questa chaglia è davaira multifar: Ella dat sumbriva davant chasa, da sia roma fan ils uffants lantschas. L'odur intensiva da las flurs pon ins giudair sco sirup, sco turta da

pitschnas e fitg romadas. Ellas tutgan tar la vegetaziun tipica da saivs vivas selvadias e d'urs da guaud en la Basa ed en las Prealps. La parmuglia, in pi-tschen fritg acid da coc, è ina da las perdavantas da la primbla cultivada. Tut las plantas na portan betg fritgs, e n'er betg mintg'onn. Sch'ins vesa mez settember traglistrar puncts blaus en la saiv viva, lura èsi prest temp da ra-coltar. Savens chatta ins be pauc en ina giada, perquai èsi recomandabel da schelentar successivamain las racoltinas. In di da plievgia pon ins lura bu-glii e lavurar ora las parmuglias. Ma ins sto truschar il satg da glin cun tutta forza: enturn il cros relativamain grond crescha pauca pulpa, e quella cuntegna pauc acid da fritga. Percun-ter sentan ins in fin sgrattar en la bucca: acid silicat. Las parmuglias cun-gean bler dapli acid silicat che rabar-ber e spinat.

Madirezza: settember – october. Ins chatta las parmuglias en regiuns bassas e pli autas fin 1200 m.

Recept da basa per schel: Coier 1 l suc pressà cun 1 kg zutger criv e cun 1 satget pulvra da schelilitgar durant 10–15 min.; agiuntar 2–3 squits suc da citrona. Per far suc coier 1 l suc pressà cun ca. 300 g zutger u birnel ed emple-nir chaud en pitschnas buttiglias a vacum.

Puma-culaischen

Blers din che la puma-culaischen saja da tissi. Uschè mal na poi betg esser – ils utschels en mintga cas la mangian gugent. E davaira: Da tissi n'è la puma-culaischen betg zic. Il cuntrari, ella tu-ga tar las grondas bumbas da vitams. La chaglia sezza fa part da la famiglia dals rosers; a la medema famiglia botanica appartegna bunamain tut nissa pumera da cultura.

Substanças amaras (tannin), acids da citrona, da maila, da vin e da para-sorbin, ielis eterics, sorbit, glicosids e fitg bler vitamin C: tut quai dat a quest fritg la muntada enorma ch'el aveva per noss perdavants. Numnada «citrona dal nord» vegniva la puma-culaischen duvrada cunter la malsogna scorbut, surtut en las terras scandinavas durant temps da miseria. Ins la po duvrar sco medischina (té e tintura), per far vi-nars ed ina confitura plitost amara. En pli la pon ins elavurar a sirup e buglia; l'aroma è levamain amar-dultsch-pi-cant e dat a las spaissas ina nota fitg particulara e misteriosa.

Ch'il culaischen ha tar blera glieud anc oz la macla dad esser tissientà ha da far cun sia muntada impurtanta en temps prechristians. Tar ils Celts devi mitus da fritgavladad e da sanadad enturn questa planta sontga. Atras la cristianisazion eran questas qualitads vegnidas vieutas en il negativ e dapi lura avevan ils missiunaris avertì la glieud dal culaischen sco planta dal diavel u da stria. Pir en il 19avel e 20avel tschientaner è la medischina naturala s'avischinada al stgazi da sias qualitads. Schizunt poets pli moderns han puspè scuvert la fascinaziun estetica e misteriosa dal culaischen. I n'è betg da sa smirveglier che quest intgant fascinant accumpagna la puma-culaischen er en la padella, sin il taglier e da là en bucca. Ch'il revivi puspè, il culaischen, la bellezza tutpreschenta en nissa cultura al-pina.

La preschentaziun:

Dossier «Coclas selvadias»

Dapli infurmaziuni:

chatta.ch/chatta.1536.0.html
www.chatta.ch

Coclas selvadias

Giglidra	- Vaccinium vitis-idaea / Preiselbeere
Spina da grava	- Hippophaë rhamnoides / Sanddorn
Suvi cotschen	- Sambucus racemosa / roter Holunder
Suvi nair	- Sambucus nigra / schwarzer Holunder
Vinatscha	- Berberis vulgaris / Spitzbeere, Berberitze ni Sauerdorn
Parmuglia	- Prunus spinosa / Schlehdorn ni Schlehe
Puma-culaischen	- Sorbus aucuparia / Vogelbeere ni Eberesche

Parmuglias

Las chaglias spinusas restan adina